

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Lommaryds kyrkogård

*Lommaryds församling i Aneby kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM
Byggnadsvårdsrapport 2006:61

Jonas Haas

Kulturhistorisk karakterisering och bedömning

Lommaryds kyrkogård

*Lommaryds församling i Aneby kommun
Jönköpings län, Linköpings stift*

Rapport, foto och ritningar: Jonas Haas. Grafisk design: Anders Gutehall. Tryckning och distribution: Lena Sletteberg

Jönköpings läns museum. Box 2133. 550 02 Jönköping Tel: 036-30 18 00. E-post: info@jkpglm.se

Utdrag ur tryckta och ajourhållna ekonomiska kartor är återgivna enligt tillstånd: Ur allmänt kartmaterial från Lantmäteriet. Medgivande 94.0133

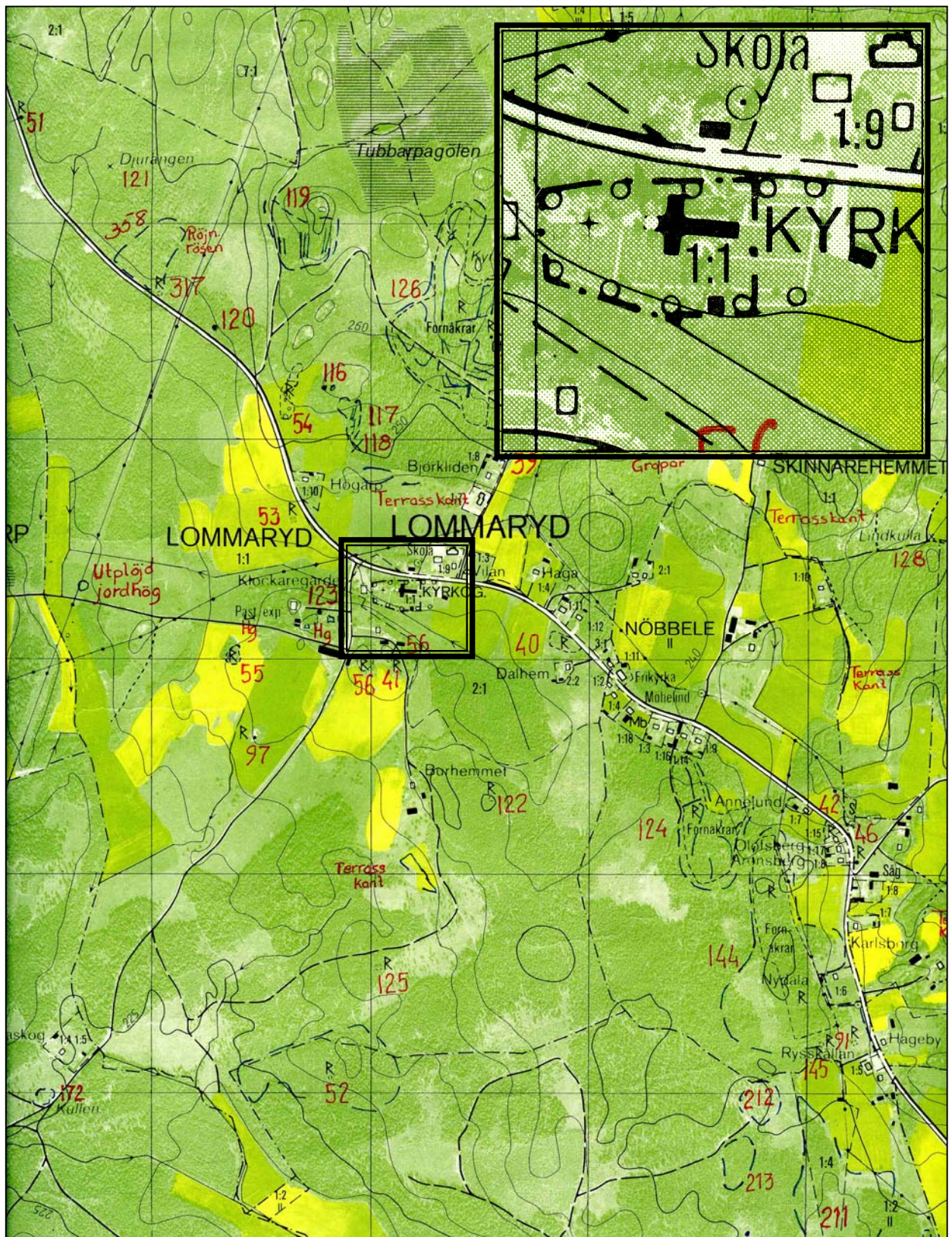
© JÖNKÖPINGS LÄNS MUSEUM 2006

Innehåll

Inledning	5
Sammanfattande beskrivning	6
Kyrkogårdshistorik	7
Lommaryds kyrkogård	8
Kyrkomiljön	8
Lommaryds kyrka	8
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården	9
Allmän karaktär	9
Omgärdning	9
Ingångar	9
Vegetation	9
Gångsystem	10
Gravvårdstyper	10
Minneslund	10
Byggnader	10
Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i sin helhet	11
Beskrivning av enskilda kvarter	12
Kvarter A	12
Kvarter B	13
Kvarter C	14
Plats för minneslund, urnlund och bisättningskapell	16
Allmän karaktär	16
Gravvårdstyper	16
Byggnader i kvarteret	16
Kulturhistorisk bedömning	16
Källor	17
Litteratur	17
Arkiv	17
Tekniska och administrativa uppgifter	18

Ekonomiska kartans blad Lommaryd 7E 3h, 1988.

Inledning

Bakgrund

På uppdrag av Linköpings stift genomför Jönköpings läns museum en kulturhistorisk inventering av kyrkobyggnader och kyrkomiljöer inom stiftets del av Jönköpings län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2004 och det beräknas avslutas under år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkobyggnaderna och kyrkogårdarna som omfattas av Kulturminneslagen. Lagen gäller de kyrkobyggnader, kapell och kyrkogårdar som är tillkomna före utgången av år 1939 samt de som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarna syftar till att lyfta fram kyrkans och kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden, att få en överblick av stiftets kyrkobestånd och kyrkogårdar samt att sammanställa den enskilda kyrkans och kyrkogårdens historia. Inventeringen är avsedd att utgöra ett underlag i församlingens förvaltningsarbete och i de vård- och underhållsplaner som församlingarna arbetar med att ta fram. Inventeringarna ska vidare kunna användas i handläggningen av kyrkoantikvariska ärenden och för att bedöma var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning

Rapporten omfattar en historik över kyrkogården, beskrivning av de olika kvarteren, fotografier och en kulturhistorisk karakterisering och bedömning. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit Länsstyrelsen i Jönköpings läns arkiv, Antikvarisk-topografiska arkivet i Stockholm (kopior hos länsstyrelsen) samt Jönköpings läns museums arkiv. Utöver arkiv har uppgifter hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens historia. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast ett litet antal bilder använts i rapporten. Linköpings stift, inklusive respektive församling, samt läns museet har rätt att fritt bruka fotografierna. För varje kyrka och kyrkogård skrivs vardera en delrapport med en kortfattad beskrivning av kyrkomiljön och en mer omfattande över kyrkan. För varje kyrka och kyrkogård görs en sammanfattande kulturhistorisk bedömning där de kulturhistoriska värdena lyfts fram. Förutom delrapporten görs delar av inventeringsmaterialet tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Den kulturhistoriska bedömningen görs i samarbete med representanter från Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings, Östergötlands och Kalmars län samt läns museerna i Kalmar och Linköping. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Den kulturhistoriska bedömningen nämner i de flesta fall inte enskilda gravstenar utan beskriver värden och karaktärsdrag i stort. Inför varje planerad förändring eller större underhållsåtgärd skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Utifrån den kulturhistoriska värderingen och karakteriseringen tas beslut om vilka åtgärder som är berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Fältarbete och rapporter har utförts av antikvarie Jonas Haas vid Jönköpings läns museum. Rapporterna finns tillgängliga på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Jönköpings län, Jönköpings läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

Sammanfattande beskrivning

Lommaryds kyrkogård är belägen vid Lommaryds kyrka från 1894, ungefär i socknens mitt och utmed landsvägen mellan Hullaryd och Aneby.

Lommaryds kyrka med kyrkogård uppfördes 1890-94 på platsen för den gamla kyrkan med medeltida ursprung. Den nya kyrkogården utvidgades i samband detta något åt öster och söder, den nuvarande utsträckningen och omgärningen har sedan dess varit intakt. En separat minneslund och plats för urngravar iordningställdes på ny mark öster om kyrkogården på 1990-talet och har förbindelse med övriga kyrkogården via en öppning i östra kyrkogårdsmuren. Kyrkogården har idag en enhetlig utformning och struktur som präglas av rygghäckar, med gravvårdar från efterkrigstiden och senare. Äldre högresta gravvårdar finns främst kvar i kvarter A samt den norra och östra kantlinjen i kvarter C och i samma kvarter nära kyrkans kor.

Kyrkogårdshistorik

- Medeltid Den medeltida kyrkan uppförs med tillhörande gravplats. Tillvaratagna lösa inventarier från gamla kyrkan kan leda åldern till 1200-talet.
- 1890-94 Kyrkogården läggs ut och får sin nuvarande utsträckning och omgärdning i samband med bygget av kyrkan. Mark exproprieras för detta ändamål öster om den dåvarande kyrkogården. (BPA). Enligt fynd vid grävningar på den nuvarande kyrkogården kan den äldre södra kyrkogårdsmuren påträffas ett tiotal meter norr om den nuvarande södra avgränsningen i kvarter C (muntlig uppgift från kyrkovaktmästare 2004)
- 1951 Gravhäll över häradsprosten Erik Kinnander flyttas från dess sekundära plats på kyrkogården in i kyrkan på södra tvärskeppets östra vägg och ersätts med en ny minnessten på kyrkogården. (JLST)
- 1970 Förslag till uppförande av bisättningskapell och utvidgning av kyrkogårdsmark mot öster. (Erik Lundberg/Uno Södersten, JLST)
- 1991 Förslag till ny minneslund och urnlund öster om gamla kyrkogården (Gösta Kåvestedt, JLST)

Lommaryds kyrka och kyrkogård, fotograferad 1935. Östra kvarteret är indelat i tre delar med grusgångar emellan, och en grusgång på tvären i kvarter B. Grusgravar verkar främst vara förlagda nära kyrkan samt utmed kantlinjerna. Kyrkan är helt omgiven av grus. En jämnväxt trädkrans av lönn omger kyrkogården.
Foto: Jönköpings läns museums arkiv.

Lommaryds kyrkogård

Kyrkomiljön

Lommaryds socken är belägen mitt i Norra Vedbo härad, och utgör den till ytan största socknen i Bredestads pastorat. Landskapet präglas av småbergiga skogsmarker med inslag av bördig åkermark, där höjder och dalar tätt avlöser varandra. I öster gränsar socknen till Svartån och sjön Ralången och i denna låglänta terräng ligger också den bördigaste marken. Kyrkbyn ligger i socknens mitt och genom byn går landsvägen mellan kommunens huvudort Aneby och den före detta tingsorten Hullaryd. Söder om Lommaryd ligger vid Vittaryd ett gravfält från järnåldern med domarringar, men ett flertal fynd från vitt skilda ställen i socknen visar också upp grav- och boplatser från sten- och bronsålder. 200 meter söder om Lommaryds kyrka ligger ett gravfält med två högar och sju stensättningar. Väster om kyrkan och kyrkogården ligger i axel med kyrkans mittlinje församlingshemmet, uppfört 1824, som tidigare tjänat som sockenstuga och skola. Här finns också parkeringsplatser. Norr om kyrkan går landsvägen mellan Hullaryd och Aneby och längs denna väg finns också på andra sidan den nuvarande skolan. Öster om finns åker och söder om ligger en åker- och ängsmark som skiljs åt från kyrkogården av en djup utdikning.

Lommaryds kyrka med församlingshemmet

Lommaryds kyrka

Lommaryds kyrka uppfördes 1894, på grunderna av en äldre kyrka från medeltid. Den medeltida kyrkan byggdes om vid ett flertal tillfälle, bland annat 1720 och 1755 när kyrkan försågs med klocktorn istället för klockstapeln som då revs. Lommaryds kyrka är ritad av arkitekten Ludvig Peterson, som gav den en romanskt medeltida stil för att anknyta till den gamla kyrkan på platsen. Kyrkan blev föremål för en interiör ombyggnad i mitten på 1950-talet ledd av arkitekt Erik Lundberg, då bland annat koret ändrades, en sakristia inreddes i södra korsarmen och målningar i kyrkorummet togs bort. 1991 ändrades även den norra korsarmen som nu hyser en lillkyrka.

Kyrkogårdens historik

Lommaryds kyrkogård har medeltida ursprung men inget av den medeltida kyrkogården är idag synligt ovan mark. Den medeltida kyrkogården var mindre än den nuvarande och exakt utsträckning i förhållande till den nuvarande är osäkert. Av äldre fotografier framgår att medeltidskyrkans bogårdsmur var kallmurad med natursten, en hög allé ledde från kyrkogårdens västra ingång fram till kyrkans huvudentré i västra tornet, och att gravarna stod tätt på en gräs- eller ängsmatta. Kyrkogårdens främsta utbredning är framför kyrkan, väster om denna. Av arkivförteckning att döma finns det dokument över expropriering av tomter i samband med kyrkobygget 1893, öster om den dåvarande kyrkogårdstomten.

Vid uppförandet av den nuvarande kyrkan 1894 omgestaltades även hela kyrkogården och den fick i huvudsak sin utsträckning så som den idag har. Ett odaterat fotografi från tiden kort efter sekelskiftet 1900, visar att kyrkogården är omgärdad av ett trästaket och därinnanför häckar och en jämnt uppvuxen trädkrans.

På ett flygfoto från 1935 syns också att kyrkogården hade samma utsträckning som idag, kyrkogården var omgärdad av en tät och jämn trädkrans. Från västra entrén till kyrkan stod fyra höga almar på ömse sidor om mittgången. Inga rygghäckar syns till, men kvarteren var

omgärdade av täta och klippta häckar. Dessa häckar saknas på ett fotografi från 1931 varför de bör ha tillkommit någon gång mellan dessa år. Innanför häckarna var kvarteren gräsbevuxna och till stor del präglade av grusgravar. Innanför varje häckomgärdat kvarter fanns dock inga grusgångar. Samtliga gravvårdar längs norra kyrkogårdsmuren öster om kyrkan var grusgravar. Högre gravvårdar dominerade annars i alla kvarter på kyrkogården, men längst ut på östra delen fanns en del mindre gravvårdar utan grus. Kyrkan synes också vara helt omgiven av grus in till väggarna

Beskrivning av kyrkogården

Allmän karaktär

Lommaryds kyrkogård har en långsträckt rektangulär plan och är indelad i tre kvarter A – C. Kyrkogården smalnar av mot väster ungefär från och med kyrkans mitt. Kvarteren är täckta med gräsmattor och präglas av rygghäckar i främst nord-sydlig orientering. Västra delen av kyrkogården är indelad i två symmetriska kvarter på ömse sidor om mittgången medan östra delen består av ett större kvarter samt gravvårdar längs kyrkogårdsmuren. De äldre och mer påkostade gravvårdarna ligger i denna del, dels nära kyrkans kor och dels utmed norra och östra kyrkogårdsmuren. Direkt öster om kyrkogården har anlagts en minneslund och urlund, med ett bisättningskapell i anslutning. Gravvårdar är huvudsakligen från 1900-talets senare del. I brist på andra källor kan man förmoda att rygghäcksplanteringarna lades ut kring i början på 1940-talet eftersom det är de äldsta dominerande gravarna som följer deras system.

Omgärdning

Kyrkogården omgärdas av en stenmur av kallmurad rustikt kvaderhuggna granitblock mot öster, norr och väster. Murens höjd varierar på grund av skillnader i topografin, och muren är som lägst ca 3 dm hög i norr och öster. På stenmuren har ett järnräcke monterats. I söder utgör en djup utdikning den naturliga avgränsningen och mot denna går en stödmur av kallmurad och kluven gråsten.

Ingångar

Kyrkogården har två ingångar, i norr och i väster. I båda fallen utgörs ingången av två firsidiga granitstolpar med konisk friliggande topp. Grinden är smidd av järn, med svängt överstycke och korsymboler i gallerverket. Ingången i norr flankeras av två [lönnar] och vid den västra entrén har åtminstone på ena sidan tidigare stått en stor kastanj. Minneslundens nå antingen via en öppning i stenmuren från den övriga kyrkogården i öster, eller en grusad gång med körbredd direkt från gatan i norr.

Vegetation

Kyrkogården omges av en blandad trädkrans som består av alm, lind och lönn. I söder är krönet av stödmuren beväxt med en idegranshäck av varierande täthet och höjd. I kvarteren växer rygghäckar som i kvarter A och B består av måbär, medan rygghäckarna i kvarter C är av liguster. Mellan kvarter A och C söder om kyrkan står några björkar. I kvarteret A står det dessutom två storsvuxna pelartujor som troligen flankerat en nu borttagen gravvård.

Västra ingången med mur, grindstolpar och järnräcke

Gångsystem

Samtliga gångar inom respektive kvarter är bevuxna med gräs. Från kyrkogårdens västra entré går en grusgång fram till kyrkan. Marken omkring kyrkan är gruslagd och vidgar sig söder och norr om kyrkans korsarmar till grusplaner. På östra delen av kyrkogården går grusgången runt längs med yttermuren. De inre grusgångar som enligt flygfoto från 1935 har funnits inom kvarteren är nu igensådda med gräs.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna på Lommaryds kyrkogård domineras av de låga och breda gravstenarna i grå eller röd granit från efterkrigstiden. Så gott som samtliga dessa är inordnade i ett rygghäckssystem. Äldre och mer påkostade gravar som inte är inordnade i rygghäckssystemet finns främst i kvarter C utmed vägen och östra kanten, samt i samma kvarters västra del närmast koret. Även kvarter B innehåller många och olika typer av äldre och mer påkostade gravvårdar. Äldsta gravvården är en sandstensvård med året 1776 på baksidan, sekundärt placerad i kvarter B. I kvarter A finns ett nästan manshögt gjutjärnskors från 1843. Två smidda kors finns också från 1980- och 1990-talet med insats av gjutet glas.

Minneslund

En minneslund har anordnats öster om kyrkogården där ett bisättningskapell uppfördes 1972. Minneslunden med en urnlund bredvid ligger söder om bisättningskapellet och utformades 1991 av trädvårdskonstläraren Stig Klein. Platsen är omgärdad av unga idegranshäckar och några oxlar i öster. Minneslunden består av en rund förhöjning av ca 5 meters diameter och är 0,5 meter hög, med syréhäck och en rund natursten med inskriptionen ”Minneslund”. I direkt anslutning till minneslunden finns en urnlund utan något egentligt arrangemang. Norr om bisättningskapellet ligger en gräsplan omgärdad av en häck av tall. Till minneslunden kommer man via en öppning i östra muren som på ömse sidor är planterad med kornell.

Byggnader

På östra delen vid minneslunden finns ett bisättningskapell från 1972. Kapellet har vita sprutputsade fasader, ett öppet gavelpart med entré och träkors i gavelnocken. Mellan kvarter B och C finns utmed södra kyrkogårdsmuren en fd likbod, knuttimrad och klädd med rödfärgad locklistpanel. Boden är i två våningar och hitflyttad någon gång under mitten av 1900-talet som ersättning för en annan på samma plats. Boden har året 1815 inristat i en av bjälkarna och därbredvid året 1919 i blyerts – det senare är ett möjligt årtal för hitflytten. Idag används boden som verkstad mm och på vinden förvaras en del av kyrkans äldre inredning.

Kulturhistorisk bedömning av kyrkogården i sin helhet

Lommaryds kyrkogård har medeltida kontinuitet även om inget av detta idag är synligt ovan mark. När den nuvarande kyrkan uppfördes 1894 nyanlades också kyrkogården och det mesta lades då om. Den ursprungliga omgärdningen och äldre uppdelningen i tre kvarter finns ännu kvar. De inre delarna av kvarteren har däremot successivt förändrats under 1900-talet och präglas nu i de flesta fall av en enhetlig struktur av rygghäckar.

Kyrkogården är omgärdad av en enhetlig stenmur med smitt räcke. Den är uppförd med stenblock av samma sten som kyrkans röda granit. Denna liksom järnräckena, grindstolparna och smidesgrindarna är ursprungliga från tiden kring kyrkans uppförande och arkitektoniskt samkomponerade med denna, och har därigenom ett kulturhistoriskt värde. Kyrkogårdens olika kvarter binds samman av ett gångsystem med grusgångar, dessa är ett viktigt karaktärsskapande drag på en typisk landsortskyrkogård.

Den dominerande rygghäckskaraktären är ett tydligt uttryck för en efterkrigstidens moderna och rationella anläggande av kyrkogårdar och har därigenom ett tidstypiskt värde. Dock är de så vanligt förekommande att värdet i sig måste anses lågt.

Endast ett fåtal och fragmentariska lämningar av linjegravskicket finns bevarade. Linjegravarna har ett kulturhistoriskt värde som minner om den sociala bredd och mångfald som präglade både samhället och kyrkogårdarna förr. I främsta hand bör vårdar som förekommer i en samlad mängd bevaras.

Stora och representativa gravvårdar från 1800-talets slut och 1900-talets början finns främst längs östra kyrkogårdsmuren mot norr och öster samt i delar av kvarter A, dessa bör hållas intakta och gravvårdarnas karaktär av solitära vårdar bevaras. Grusgravar har ett stort kulturhistoriskt värde som ett karaktäristiskt uttryck för de äldre kyrkogårdarna, och de få kvarvarande bör även fortsättningsvis hållas grustäckta.

Enskilda gravvårdar har ett värde bland annat genom det samhälle de speglar. Titlar på vårdarna berättar om de näringar som varit betydelsefulla i socknen under olika tider. I Lommaryd finns många med titeln "Hemmansägare" men också många mer specialiserade yrken, så som färgare, glasblåsare, kvarnägare, byggmästare, smidesmästare, fabrikör, målarmästare, antikvitethandlare etc, vilket tyder på ett mer differentierat samhälle. By- och gårdstillhörighet berättar om socknens Orts- och gårdnamn och befolkningens utbredning. Speciellt utformade gravvårdar kan ha ett konstnärligt värde, och variationen och placeringen på kyrkogården av dessa visar på en social struktur där mer påkostade gravar placeras i köpekvarter, och enklare i kvarter för sig.

På en kyrkogård är det naturligt att gravvårdar ändras och gravrätter återgår och får nya ägare. Det är dock viktigt att man i den långsiktiga förvaltningen är uppmärksam på att bevara de olika delarnas karaktär och gravvårdar från alla tider. Generellt bör gravvårdar äldre än 1940 bevaras på plats.

Sammanfattning

- Lommaryds kyrkogård är en väl sammanhållen kyrkogård där stenmur, murräck, grindar och grindstolpar är tätt samkomponerade med kyrkans arkitektur.
- Grusgångar och bevarade gravar med grusbäddar har ett högt kulturhistoriskt värde så som karaktärsskapande drag för en typisk landsortskyrkogård.

Beskrivning av enskilda kvarter

Kvarter A

Allmän karaktär

Kvarteret omfattar gravplats 1-250 och utgör nordvästra hörnet av kyrkogården. Kvarteret har flera äldre högresta gravvårdar, varav idag endast fem har kvar sin ursprungliga grustäckning. Kvarteret A har sin symmetriska motsvarighet söder om mittgången, men ligger på en högre höjd än detta. Gravvårdarna är större och mer påkostade än i vad som är genomsnittligt på övriga kyrkogården, speciellt de i östra delen nära kyrkans norra ingång. Gravar och gångsystem inom kvarteret är gräslagda utom fem omgärdade grusgravar som finns kvar och som ännu medverkar till det mer påkostade intrycket som kännetecknar kvarteret.

Gravlinjerna är planterade med rygghäckar i nord-sydlig orientering av måbär, vilka ger kvarteret dess struktur. Mot väster och norr omgärdas kvarteret av kyrkogårdens stenvmur och i öster och söder avgränsas kyrkogårdens grusgångar. På grund av markens sluttning ligger kvarteret högre än kvarter B på andra sidan mittgången.

Kvarter A mot nordöst

Gravvårdstyper

Den äldsta gravvården i kvarter A är ett gjutjärns kors i nästan manshöjd från 1843, alltså överflyttat från förra kyrkogården. Därtill finns ytterligare fyra gravar som är äldre än den nuvarande kyrkan. Gravvårdarna är jämnt fördelade från 1900-talets början fram till idag. Främst är det större familjegravar och i relation till övriga kyrkogården många av höga format på sockel. Fördelningen av gravar från 1900-talets början till idag är jämn varför de äldre gravvårdarna från 1800-talets slut till ca 1920-tal i jämförelse med andra kvarter präglar kvarteret i större omfattning. Av dessa är flera gjorda i diabas. En vård i form av en avbruten trädstam i röd granit från 1907, gjutjärnskorset från 1843, ett ringkors i ljus granit är andra gravvårdar som utmärker sig. Gravstenar från efterkrigstiden är låga och breda, och huvudsakligen i grå granit. De flesta har från början varit grusgravar, i vissa fall finns stenkanterna fortfarande kvar under grässvålen.

Gjutjärns kors i kvarter A, från 1843

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret spelar på en symmetri gentemot kvarter B på andra sidan mittgången, men skillnaderna i gravvårdarnas karaktär är för stora för att kvarteren idag ska upplevas som likartade. Kvarteret har en karaktär av köpegravskvarter och de fem ännu bevarade grusgravarna förstärker detta intryck och är betydelsefulla för denna upplevelse. Bortsett från grusgravarna utmed östra kyrkogårdsmuren är dessa grusgravar också de sist bevarade i ett vanligt kvarter på Lommaryds kyrkogård. Kvarteret har också en hög andel familjegravar och gravar med

yrkestitlar vilket berättar mycket om näringar i socknen. Enskilda gravvårdar med titlar, gårds- eller ortstillhörighet speglar samhället och livet i socknen och är förknippade med kulturhistoriska värden och bör förvaltas även efter gravrätterna går ut. Som en av kyrkans äldsta gravvårdar bör gjutjärnskorset från 1843 skrivas in på kyrkans inventarieförteckning.

Kvarter B

Allmän karaktär

Kvarteret har en gravplatsnumrering från 1 till 533 och utgör sydvästra hörnet av kyrkogården. Kvarteret har en hög andel nyare gravar från 1960-talet och framåt och få som utmärker sig genom höjd eller storlek. Kvarteret har enligt foton från 1930-talet varit uppdelat i två delar, åtskilda av en grusgång, vara v den östra delen haft plattlagda gångar. Kvarterets utsträckning och gräsytor har sedan dess ökat något mot kyrkan på bekostnad av grusytor närmast denna.

Kvarter B ligger söder om mittgången mot kyrkan och präglas av rygghäcksplanteringar i nord-sydlig orientering. Längs södra kanten står några enstaka gravvårdar, annars är det rygghäckslinjerna som präglar kvarteret. Östra delen har mer en parkliknande och glesare karaktär med fristående gravar utan rygghäcksplanteringar, samt större uppväxta exemplar av björk. Två höga pelartujor står troligen kvar på platsen för en större grav som nu avlägsnats. Gravvårdarna är främst låga och breda av grå eller röd granit, några enstaka högre vårdar från äldre tid med mer representativ placering närmre mittgången finns dock kvar.

Kvarteret avgränsas i söder av idegranshäcken vid stödmuren mot diket, i väster av stenvallen mot församlingshemmet och i norr och öster av kyrkans gångsystem.

Gravvårdstyper

Kvarteret har en stor andel nya gravar från efterkrigstiden, och en tyngdpunkt på åren från 1960-talet och framåt. Gravarna är huvudsakligen låga och breda, huggna i ljus och grå eller röd granit. I kvarteret finns även spritt ett antal äldre och små gravstenar som har karaktär av allmänna linjen, från omkring 1920-, 30- och 40-talet. Strax söder om kyrkans torn ligger en minnesvård över häradsprosten Eric Kinnander, som tillkom efter det att den riktiga stenen flyttats in i kyrkan 1951. Bland andra mer utmärkande gravvårdar märks tre i ek, resta över personer från "Ekstugan", tre smidda kors, varav ett med en modern glasinfattning, samt sandstensvården från 1700-talet som nu står sekundärt uppställd vid sidan av de andra. På grund av att det mest är yngre gravvårdar i kvarteret är antalet titlar få.

Kvarter B mot öster

Låg och bred, grå granit, 1970-talet. Namn, årtal och ortstillhörighet, avsaknad av titel.

Byggnader i kvarteret

I östra änden av kvarteret, söder om kyrkan och den i den södra avgränsningen ligger en knuttimrad bod på en våning med vind. Boden är panelklädd och rödfärgad, och idag används den som verkstad. I en av timmerstockarna finns årtal 1815 inristat och därbredvid årtal 1919 i blyerts. Boden lär vara hittflyttad och föregicks av en annan bod som flyttades till Kliaryd och som ska ha varit gamla kyrkans kornbod. Årtal 1919 kan vara årtal då den flyttades hit.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarteret har en tydlig kraktär av sent 1900-tal, med många låga och breda gravvårdar, med rygghäckplanteringar och grästäckta gångar och vårdar. Spridda stenar som har varit del av allmänna linjen från 1900-talets början finns kvar och berättar jämsides med kyrkogårdens mer påkostade gravvårdar om samhällets skilda sociala och ekonomiska förutsättningar. Enskilda vårdar har också ett värde genom titlar, förekomst av Orts- och gårdsmamn eller genom person- och lokalhistoriska värden, eftersom de därigenom berättar socknens historia.

Kvarter C

Allmän karaktär

Kvarteret som är kyrkogårdens största kvarter, består av den del av kyrkogården som ligger öster om kyrkan, men inom den ursprungliga kyrkogårdsmuren. Kvarter C omfattar begravningsplatser 1 – 679.

Kvarter C präglas av rygghäcksplanteringar av liguster i ett något oregelbundet mönster. Utanför rygghäcks-systemet ligger gravvårdar längs kyrkogårdsmuren mot norr och öster respektive idegranshäcken mot söder.

Den inre delen av kvarteret, som präglas av rygghäckarna, är uppdelad i tre delar från norr till söder. Idag är dessa delar sammanvävda av ett oregelbundet system av häckar i både nord-sydlig och i ost-västlig riktning. Oregelbundenheten beror att äldre enskilda häckomgärdningar har växt ihop med kanthäckarna runt de tre delarna.

Idag är kanthäckarna borta liksom de grusgångar som tidigare skilde de tre delarna från varandra. Istället har rygghäckar planterats längs gravlinjer som delvis anpassats till nu försvunna häckomgärdade gravar. Ett antal mer påkostade och högresta gravvårdar ligger nära kyrkans kor. Längs yttergångarna mot muren ligger också mer påkostade köpegravar, med undantag av den södra linjen där gravarna är enklare och mer anspråkslösa. De inre gångarna är gräsbevuxna, medan kantgången runt kyrkogården är lagd med grus.

Kvarter C mot nordost. Rygghäckar planterade efter en form som tar upp den gamla kvartersindelningen med grusgångar i öst-västlig riktning.

Gravvårdstyper

Gravvårdarna i kvarter C öster om kyrkan är främst familjegravar. Längs kyrkogårdens yttergång finns ett antal mycket stora och påkostade monument, i två fall ännu grustäckta. Titlarna visar här på inflytelserika män och familjer; friherre, major, landsfiskal, häradshövding, fabrikör, kyrkoherde mm. Bland de nämnvärda gravarna finns en tvillinggrav över kyrkovården Gustaf Carlsson och hustru från 1919 med grustäckning över, ett träkors från 1995, och ett stenkors med stenram vänd mot väster vilket flera av de andra tidigare också varit. Huvuddelarna av gravarna längs norra kanten är från 1900-talets första decennier, i öster från 1920-talet och i söder samsas några från 1920-talet med några från 2000-talet. Spridningen på uttryck är således stor vad gäller material, form och storlek.

I kvarterets inre del med rygghäckar är gravarna lägre, bredare och generellt yngre. De flesta är från 1940-tal till 1970-tal och enhetligt utformade. Dominerande är de låga och breda familjegravarna, huggna i grå eller svart granit. I nordväst finns en del fristående högresta gravar på sockel från 1900-talets början. I Syd västra hörnet finns även en del fristående gravar och utan rygghäckar men här är stenarna yngre, från 1990-talet och framåt, och utformningen är främst friare naturstensformer. Bland titlar märks yrken som reparatör, direktör, sjuksköterska, kyrkvård, trävaruhandlare, glasblåsare, kyrkoherde och hemmansägare.

En av två bevarade grusgravar i kvarter C. Rest över kyrkovården G Carlsson och maka, från 1928. Östra kantlinjen.

Kulturhistorisk bedömning

Kvarter C präglas liksom övriga kvarter av rygghäcksplanteringar, men raderna har anpassats mer efter den gamla strukturen. Resterna av de öst-västliga grusgångarna finns kvar i rygghäckarna med samma placering, liksom oregelbundenheter som bär spår efter enskilda större gravvårdars omgärdning. Rygghäckarna är ett tidstypiskt uttryck för ordningen och enhetligheten som präglar efterkrigstiden, samtidigt som de oregelbundna linjer i kvarter C bär på tydliga spår av äldre fristående monumentalgravar. De tidigaste gravvårdarna i rygghäckslinjerna är från slutet av 1930-talet och början på 1940-talet och hör troligen tidsmässigt ihop med anläggandet av rygghäckarna. Dessa bär på flera tidstypiska drag – huvudsakligen låga och breda gravvårdar och flera med arkitektoniska motiv – vilket ökar upplevelsen av en tidsmässigt sammanhållen anläggning.

Längs kantlinjerna ligger gravvårdar från 1900-talets början som nu är övervuxna med gräs men ursprungligen varit grustäckta och omgärdade av staket, stenramar eller häckplanteringar.

En av flera gravvårdar från 1950 som tids- och stilmässigt hör ihop med rygghäcksplanteringarna, och därigenom skapar en sammanhållen tidsbild.

Två av dessa finns kvar som grusgravar och ger ytterligare karaktär åt kantlinjegravarna som mer påkostade.

Utöver dessa finns enskilda gravvårdar med titlar, gårds- eller ortstillhörighet. Dessa speglar samhället och livet i socknen och är därmed förknippade med kulturhistoriska värden och bör förvaltas även efter gravrätterna går ut.

Plats för minneslund, urlund och bisättningskapell

Allmän karaktär

I kyrkogårdens förlängning mot öster finns en plats med minneslund, urlund och ett bisättningskapell. Platsen kom till redan i början av 1970-talet men fick sin nuvarande utformning 1991. Den är tydligt åtskild övriga kyrkogården genom växtlighet och den bevarade östra kyrkogårdsmuren, mot övriga sidor avgränsar en idegranshäck och en trädkrans av oxel. Längs infarten från vägen och mot denna växer ett tätt och högt buskage av tall. Bisättningskapellet ligger något snedställt mitt på platsen och nås från kyrkogården via en öppning i kyrkogårdsmuren som flankeras av två korneller. Söder om bisättningskapellet är anlagt en minneslund och en urlund och norr om kapellet en gräsplan med en rönn planterad som vådräd. Platsen har en fristående karaktär gentemot övriga kyrkogården och relaterar inte till denna varken vad gäller växtval, formspråk eller övrig allmän struktur.

Minneslund, urlund och bisättningskapell, mot nord-ost. Platsen förlagd öster om övriga kyrkogården och omgärdas av idegranshäckar och oxel.

Gravvårdstyper

Minneslundens markeras av en rundad natursten med texten ”minneslund” inhuggen. Stenen ligger framför en gräsplan som artikuleras av en förhöjd rundel på ca fem meters diameter, planterad med tre tujor. En bänk och en häck av syren märker även ut platsen. Urlunden ligger på andra sidan syrenhäcken och är anlagd som en gräsmatta med enstaka spridda stenar. Samtliga stenar är små, liggande och naturformade. Den äldsta stenen är från 1978 medan de övriga från 1990-talet. En av stenarna har ett fotografi infällt.

Byggnader i kvarteret

Bisättningskapellet är uppfört 1970 och ritat av Erik Lundberg och Uno Söderstens arkitektkontor i Stockholm. Kapellet är murat och kalkputsat med en modern sprutputsad ytstruktur. Gavelpartiet är indraget och i gavelnocken finns ett träkors.

Kulturhistorisk bedömning

Minneslundens med urlunden har en diskret framtoning och det kulturhistoriska värdet är främst förknippat med dess roll som en tidstypisk företeelse från 1900-talets slut där gravskicket genomgått en ökad differentiering.

Källor

Litteratur

Björkman, Sten och von Sydow, Wald. (red.) *Svenska gods och gårdar, del XXV*, Uddevalla 1941.

Hederström, Christine, *Värdefulla byggnader och miljöer i Aneby kommun*, 1994

Erixon, Sigurd (red.), *Sveriges bebyggelse, Landsbygden Jönköpings län del III*, Uddevalla 1956

Johansson, C F , *Några anteckningar ur Lommaryds historia*, Nässjö 1951

Lindén, Dolly, *Lommaryd i våra hjärtan*, Kisa 1981

Arkiv

Jönköpings läns museums arkiv. (JLM)

Länsstyrelsen i Jönköpings arkiv, med kopior ur ATA's arkiv. (JLST)

Bredestads pastorsexpeditions arkiv (BPA)

Tekniska och administrativa uppgifter

Jönköpings läns museums dnr: B101/03
Beställare: ..... Linköpings stift
Fastighetsägare: ..... Anebys kyrkliga samfällighet
Rapportansvarig: ..... Jonas Haas
Foto: ..... Jonas Haas
Län: ..... Jönköpings län
Kommun: ..... Anebys kommun
Socken: ..... Lommaryds socken
Fastighetsbeteckning: ..... Lommaryd 5:1
Belägenhet: ..... Ekonomiska kartans blad Lommaryd 7E 3h, 1988.

Dokumentationsmaterialet förvaras i Jönköpings läns museums arkiv